

Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatında Görevli Yöneticiler

Aytekin YILDIRIM¹

Meltem SANSAR²

Yusuf SAđCI³

DOI: 10.5281/zenodo.10459517

Öz

Bu çalışma, Osmanlı şehirleri ve şehir yöneticilerinin evrimini inceleyerek, Osmanlı devletinden önceki Türk İslam devletlerinin etkisi altında nasıl şekillendiklerini ele almaktadır. Şehirlerin çok fonksiyonlu yerleşmeler olduğu vurgulanmakta ve bu fonksiyonel faaliyetlerin Osmanlı yönetimine farklı şekillerde yansıdığı belirtilmektedir. Osmanlı Devleti'nin, içinde farklı dini ve etnik yapıları barındırma başarısının, merkez teşkilatına bağlı taşra yönetiminin duyarlı bir şekilde örgütlenmesiyle mümkün olduğu vurgulanmaktadır. Ancak, çalışma, klasik dönemde şehir yöneticilerinin görev ve etkinliklerinin Tanzimat Dönemi'nde belirgin bir düşüş gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise Osmanlı'da şehir yöneticilerinin klasik dönemde merkezle etkileşim içinde oldukları ve görevlerini yerine getirdikleri, ancak Tanzimat Dönemi ile birlikte bu yöneticilerin etkinliklerinde belirgin bir düşüş ve olumsuzlukların gözlemlendiği tespit edilmektedir. Bu olumsuzlukların temel nedenlerinin daha derinlemesine incelenmesi, belirli bir dönemdeki değişimlerin etkilerinin anlaşılması ve bu sürecin Osmanlı toplumu ve yönetim sistemi üzerindeki geniş ölçekli etkilerinin anlaşılması için gelecek çalışmalara ışık tutabileceği belirtilmektedir. Ayrıca, Osmanlı şehir yöneticilerinin tarihsel evriminin daha detaylı bir şekilde ele alınması, özellikle bu dönemdeki politika ve sosyal dinamiklerin anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Kethüda, Şhremini, Ayan, Muhtar

Administrative Officials in the Classic Period Ottoman Provincial Organization

Abstract

This study examines the evolution of Ottoman cities and urban administrators, exploring how they were shaped under the influence of pre-Ottoman Turkish-Islamic states. Emphasizing that cities were multifunctional settlements, the study highlights how these functional activities manifested differently in the Ottoman administration. The success of the Ottoman State in accommodating diverse religious and ethnic structures is attributed to the sensitive organization of the provincial administration

¹ Yüksek lisans Öğrencisi, KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Konya- Türkiye, aytekinyildirim5844@gmail.com

² Şehit Ahmet Eyce Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Sivas, meltemsansar@gmail.com

³ Ahmet Ayık Spor Lisesi, Sivas, yusufsagci@gmail.com

under the central authority. However, the study reveals a significant decline in the duties and activities of urban administrators during the Tanzimat Period. In the conclusion section, it is noted that Ottoman urban administrators were actively engaged with the central authority during the classic period, fulfilling their duties. However, with the advent of the Tanzimat Period, a noticeable decline and setbacks in the activities of these administrators were observed. The study suggests that a more in-depth investigation into the underlying causes of these setbacks is necessary, as understanding the impact of changes in a specific period can shed light on the broader effects on Ottoman society and the administrative system. Additionally, a more detailed examination of the historical evolution of Ottoman urban administrators can contribute to a better understanding of the political and social dynamics of this era.

Keywords: Chamberlain, Chief Minister, Local Notables, Village Headman

Giriş

Osmanlı Devleti, tarihsel süreç içinde kendisinden önceki Türk İslam devletlerinin idari teşkilat yapısını temel alarak, bu mirası özgün yeniliklerle birleştirerek kendi idari kimliğini oluşturmuştur. Bu makale, Osmanlı Devleti'nin idari yapısının temel taşlarından biri olan taşra teşkilatını ele alarak, özellikle klasik dönemde bu teşkilatın evrimini ve etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin idari yapısının kalbi olan başkent, merkezi yönetimin odak noktasını oluşturmuş, ancak devletin sınırları dâhilindeki diğer bölgelere "taşra" adı verilerek özerk alt birimlere ayrılmıştır. Bu ayırım, vilayet, sancak ve köy idareleri şeklinde somut alt birimlere bölünmüştür. Osmanlı padişahları, bu idari birimlere askeri sınıftan temsilciler ve padişahın yürütme gücünü simgeleyen beylerbeyi, sancak beyi gibi yöneticiler ile padişahın hukuki yetkisini temsil eden ilmiye sınıfından kadılar görevlendirerek, yönetimi organize etmişlerdir.

Görevlendirilen bu yöneticiler, kendi alanlarında eğitimli ve uzman kişiler arasından seçilmiş, merkezi yönetime bağlı olarak sorumluluklarını yerine getirmiştir. Bu liderler, atandıkları bölgelerin güvenliğini sağlamakla birlikte, ticaretin ve sosyal yaşantının düzenli bir şekilde yürütülmesinde de kilit roller üstlenmişlerdir. Bu makale, klasik dönem Osmanlı taşra teşkilatında yer alan halkın temsilcisi olarak nitelendirilebilecek bu liderlerin başlıca görevleri, görev süreleri, unvanları, görev alanları, atama veya seçim süreçleri ile birlikte, bu liderlerin yönetimindeki ekibin dinamiklerine odaklanmayı amaçlamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat Dönemine kadar geçen süreçte, kendi benzersiz klasik idari birimlerini kurarak ve bu birimlere merkezden atanan yöneticileri görevlendirerek devlet yönetimini sağlam bir zemin üzerine oturtmuştur. Merkezi devlet anlayışını benimseyen Osmanlı, taşra yönetimine de büyük önem vermiş, bu idari birimlere kendi alanlarında uzman, toplum tarafından saygı gören, eğitimli kişileri yönetici olarak seçmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı taşra teşkilatında görev alan başlıca amirler; şehir kethüdası, şehremini, ayan ve muhtarlar, Osmanlı'nın toplumsal yapılanmasında önemli bir yer tutmuştur. Bu makale, Osmanlı taşra yönetiminin evrimini ve bu evrimin Osmanlı toplumuna etkilerini anlamak adına kritik bir perspektif sunmayı hedeflemektedir.

1. Şehir Kethüdası

Farsça kökenli olan "kethüda" terimi, Türkçe'de "kethüda" ve "kâhya" şekillerinde kullanılmıştır. Şehir kethüdası, çeşitli lakap ve unvanlar alarak, ağa, çelebi, efendi, hacı, hoca, molla, seyyid, hafız, şeyh gibi ifadelerle anılmışlardır. Bu unvan ve lakapların incelenmesi, kethüdaların farklı meslek gruplarından ve toplumun çeşitli kesimlerinden seçildiğini göstermektedir.

Osmanlı'da şehir niteliğine sahip yerleşim birimlerinde görev yapan şehir kethüdaları, şehir halkını temsil etme sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Vergi ve devletin talep ettiği çeşitli aynî ve nakdî yardımlar konusunda şehir halkı ile devlet arasında iletişimi sağlamak görevine sahiptirler. Bu önemli görev, eşraf ve ayan gibi gruplar arasında yer alan şehir kethüdalarını, reayanın temsilcisi ve padişah emirlerinin reaya tarafından anlaşılmasında yardımcı resmi görevliler olarak konumlandırmaktadır.

Genellikle seçimle göreve gelen şehir kethüdaları, arşiv belgeleri ve kadı sicil kayıtlarında şehir kâhyası, kasaba kethüdası kâhyası, bazı şehirlerin kasabasının kethüdası, vilayet kethüdası, şehir vekili gibi ifadelerle anılmaktadır.

Şehir kethüdalarının görev süreleriyle ilgili belirli bir sınırlama bulunmamakla birlikte, hizmetlerinde ihmal, yaşlılık, şehir ayan ve halkının memnuniyetsizliği, yolsuzluk gibi durumlar görevden alınmalarına neden olabilir. Yaşlılık veya ölüm durumunda, görev genellikle oğullarına geçerken, istifa durumunda kardeşlerine devredilebilir.

1.1. Başlıca Görevleri

Şehir halkı ile resmi makamlar arasında bağlantıyı sağlayan Şehir Kethüdalarının başlıca görevleri ulak ve mübaşir gibi şehre uğrayan devlet görevleriyle sefere çıkan, eşkıya takibi yapan askeri birliklerin, göreve gidip gelen vali, mutasarrıf, mütesellim ve bunların kethüdalarının barınma ve beslenmelerini sağlamak, menzil veya ulak beygiri tedarik etmektir. Şehirde mütesellimin kaldığı sarayın bakım ve onarımı, mütesellimin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması ile şehirden geçen elçilerin karşılanıp ağırlanması da şehir kethüdasının görevidir.

Bunlar, şehir ve kasabalarda halk ile devlet arasında aracı hizmeti gördüklerinden bir bakıma halkın vekili diye gösterilmiştir. Nitekim birçok berat kaydında şehir halkının ilgili kişiyi kendilerine vekil olarak görevlendirildiği belirtilmiştir. Seçimle iş başına geldikleri için bugünkü belediye başkanlarına benzetildikleri gibi şehir yöneticilerine yerellik kattıkları da iddia edilmiştir.

Şehir kethüdaları, zorunlu durumlarda şehir halkını ilgilendiren meseleleri merkeze bildirdikleri gibi güvenliğin sağlanmasında da görevlidirler. Ayrıca şehirdeki üretim ve ticaret mallarının ücretlendirilmesinde görev almışlardır. Yılda iki defa yapılan, ürün ve mal fiyatlarının belirlendiği, kadı huzurunda esnaf kethüdaları, muhtesip ve ayanla şehrin ileri gelenlerinin hazır bulunduğu toplantılara katılır, fiyatların belirlenmesinde yardımcı olurlardı.

Kaza merkezlerinde kadı, mütesellim, esnaf temsilcileri ve ileri gelenlerin toplanarak şehrin sorunlarını görüşüp kararlar aldıkları meclislerde şehir kethüdaları da bulunur ve aktif görev alırlardı. Mahkemelerde sık sık şehir kethüdalarının bilgisine ve şahitliğine başvurulurdu. Diğer ayan ve eşrafla birlikte şehir kethüdalarının isimlerine şerhiye sicillerindeki tutanakların yer almıştır.

Kethüdaların masrafların defterini tutup bunları kadı sicillerine kaydetmişlerdir. Altı aylık sancak giderleri belirlenirken, kadı önünde şehir kethüdasının karşıladığı masraflar yeniden gözden geçirilerek vergi dağıtım defterlerine yazılmıştır.

Şehir kethüdaları XV. ve XVI. yüzyıl arşiv kayıtlarından görev alanlarının şehir ve kasabalarla sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Şehir kethüdalarının ilk dönemden itibaren temel görevleri örfi vergilerin tahsilinde halk ile devlet arasında aracılık olduğundan hükümetin toptan istediği vergi şehir halkının servetlerine ve statülerine göre dağıtılıp toplanmıştır. Şehir kethüdaları bu görevi kadı ve esnaf temsilcilerinden oluşan bir heyetle veya daha geniş

katılımlarla yaptıkları gibi, vergilerin esnafa ve mahallelere dağıtımını direk olarak kendileri yapar, kimlerin vergiden muaf olacağını belirlerdi. Devlet tarafından talep edilen yükümlülüklerin şehirliye adaletli şekilde dağıtımının yanı sıra işlerin sıraya konması, bu yükümlülüklerle ilgili halkın dileklerinin merkeze iletilmesi, şehirde darlık ve sıkıntı çekilmemesi gibi görevler de şehir kethüdasının görev alanı arasındadır.

1.2. Şehir Kethüdalarının Etkisini Kaybetmesi

Şehir kethüdarları, XVII. yüzyıl sonlarından itibaren, ayanların hızla güç kazanması sonucunda etkinliklerini ve nüfuslarını yitirmeye başlamışlardır. XVIII. yüzyıl boyunca, bazı şehirlerde resmi ayanların etkisi altına girmiş ve ayanlar tarafından seçilmişlerdir. I. Abdülhamid, reayayı ayan baskısından kurtarmak amacıyla güç kaybeden şehir kethüdalarını ayan olarak atamaya başlamıştır. Ancak, şehir kethüdarları, halk üzerinde etkili bir hâkimiyet kuramadıkları ve ayanlar hala varlıklarını sürdürdükleri için bu durum istenilen sonuca ulaşmamış, 1790'da başarısızlık nedeniyle eski düzene dönmüştür.

Şehir kethüdalarının tam olarak ne zaman ortadan kalktığına dair kesin bilgi bulunmamaktadır. XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, devletin çeşitli bölgelerinde birçok şehir kethüdasının hala görev yaptığına dair kaynaklar mevcuttur. Ancak, XIX. yüzyıl ortalarına gelindiğinde, şehir kethüdalarının görevlerinin önemli bir kısmı ellerinden alınmıştır. 1826'da ihtisap nazırlıklarının, 1836'da Evkaf Nezareti'nin kurulmasıyla kaza merkezlerinde birçok yeni idareci ortaya çıkmış, vergilerin toplanması doğrudan kaza müdürlüklerine bırakılmıştır. Tanzimat öncesinde başlayan ve 1870'li yıllara kadar devam eden bu süreç içinde, şehir kethüdalarının etkisi zamanla azalmıştır.

2. Şhremini

Osmanlı Devleti'nde Şhremini, şehirlere gelen üst düzey yöneticilerin ihtiyaçlarını karşılamak ve saray ile kamu binalarının tamirâtı ve inşası için gerekli malzemeyi temin etmekle görevli olan bir memurdur.

Merkezden atama ile göreve getirilen Şhremini, ilk olarak sadrazamın huzurunda hilat giyer, ardından saraya giderek Darüssaade ağasının huzurunda tekrar hilat giyerek görevine başlardı. Bazen yeni atanan diğer makam sahipleriyle birlikte padişahın huzuruna çıkması da gerekebilirdi. Görevden alınması durumunda ise kendisine ait olan mühür alınarak, yeni görevlendirilecek kişi için zarfın içinde saklanırdı.

2.1. Başlıca Görevleri

Saraya ve halka ait binaların yapım, onarım işleri için gerekli olan malzemeyi sağlamak, inşaatlar yapılırken orada bulunmak, işçi ücretlerini ödemek, inşaatla ilgili hesapları tutmak, Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı'nın yiyecek ve giyecek giderlerini, Eski saray ve Topkapı Sarayları ile padişah haremının maaş ve masraflarını karşılamak şhremininin başlıca görevleridir. Ayrıca surre alayı için gerekli eşyaları satın almak, sarayın nakliye ücretlerini ödemek, Enderun'un ihtiyacı olan kap kacağı satın almak ve tamirleriyle ilgilenmek, sarayların mühimmatını temin etmek görevleri arasındadır. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren yabancı ülke elçilerinin devlet merkezine kadar olan masraf ve harcamaları yine şhremini tarafından görülmüştür.

Şhrin bütün işleri şhremininden sorulurdu. Şhreminiyle şehir kethüdasının sözünün esnaf, tüccar, ayan ve eşrafa geçtiği ve devlete ait binaların şhreminleri vasıtasıyla yapıldığı şeklindeki sözleri şhreminlerinin taşrada İstanbul'da gördükleri işlerin dışında bazı

yükümlülükler üstlendiğini göstermektedir. Padişahların taşraya ve özellikle Edirne'ye gidişlerinde şehremini de onların yanında bulunurdu. Fakat padişah ordunun başında sefere çıktığı zaman, şehremini İstanbul'da kalır ve burada sadaret kaymakamının topladığı divana katılırdı. Divan-ı Hümayun toplantıları sırasında şehremini diğer eminlerle birlikte dışarıda dururdu. Fikrine başvurulmak gerekirse içeri girip fikirlerini beyan ederdi.

2.2. Şehreminilerin Etkisini Kaybetmesi

Devlet tarafından atanan ve Meclis-i Vala'nın asıl üyesi olan şehremininin hâkimiyeti altında, iki yardımcı ile halk, esnaf ve hükümet temsilcilerinden oluşan bir şehremaneti meclisi bulunmaktadır. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile birlikte taşrada önemli merkezlerde belediyeler kurulmaya başlanmış ve yaygınlaştırılmıştır.

Şehremini unvanı, Türkiye Cumhuriyeti'nde bir süre daha kullanılmıştır. Ancak, 3 Nisan 1930 tarihinde çıkarılan belediye kanunuyla birlikte şehremini ve şehremanetinin yerini belediye ve belediye meclisleri almaya başlamıştır.

3. A'yan

"Ayan," Arapça "ayn" kelimesinin çoğulu olan, eşraf, vücut, ve erkân anlamına gelmektedir. Osmanlı'da halk nezdinde itibarca öne çıkan kişiler için kullanılan bir kavramdır.

İlk İslam devletlerinde adı geçen ayan, Anadolu Selçuklu Devleti'nde uygulanan hali ile Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Osmanlı Devleti'nde geniş anlamda kullanılan ayan kavramı; belgelerde voyvoda, mütesellim, muhassıl, mutasarrıf ve vali olarak görülen yerli yöneticiler aynı zamanda derebeyi veya mütegalibe ismiyle de ifade edilmektedir. Bunun yanında molla, kadı, müftü, müderris gibi ilmiye mensupları, kethüda ve yeniçeri gibi kapıkulları ile esnafın önde gelen tüccar ve mültezimler de ayandan eşrafından sayılmıştır. Osmanlı Devleti'nde bunların hepsine birden "Ayan-ı Vilayet" adı verilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletle halk arasında irtibatı sağlayan, âyan, eşraf gibi adlarla anılan bölgesel otoriteler, zamanla devletin içine düştüğü sıkıntılardan faydalanıp buldukları bölgede güçlerini ve nüfuzlarını merkezi otorite aleyhine genişletmiştir.

3.1. Başlıca Görevleri

Osmanlı Devleti'nde şehir ve kasabalarda devletle halk arasında etkileşimi sağlayan ayanlar, klasik dönemde görevlerini kendi idari bölgelerinde yaptıkları için, toplum içindeki nüfuzları oturduğu yerleşim merkezi ile sınırlı kalmıştır. Ayan, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren merkezi otoritedeki zayıflıklar, memleketin idaresinde aksaklıkların ortaya çıkması ile birlikte ön plana çıkmış, önem kazanmaya başlamıştır.

Bu dönemde reaya ile merkez arasındaki işlerde aracı olarak faaliyet gösteren ayanın, bulunduğu bölgenin çeşitli ihtiyaçlarını temin etmek, vakıfların mallarına bakmak, satılan malların fiyatlarını tespit etmek gibi görevleri bulunmaktadır. Bunun yanında bilirkişilik yapmak, bazı vergilerin tahsil edilmesi, idarede usulsüzlük yapanları tespit ederek görevlerine son verilmesi ve yerlerine işin ehli yöneticilerin tayin edilmelerini sağlamak gibi görevleri yerine getirmiştir.

Osmanlı klasik dönemde bu görevler haricinde ayanlar, baş ayan sıfatı ile buldukları bölgede yapılacak önemli işlerde vali ve kadıların fikir alışverişinde bulunduğu, halkın vekili olarak bölgenin yetkili insanlarıyla bir araya gelerek sorunların giderilmesinde görev almıştır.

Osmanlı merkezi yönetiminin zayıflaması ile yüksek faizli tefecilik yoluyla ekonomik olarak güçlenen ayanlar, 1559 yılından itibaren güçlerini ve etkinliklerini artırmaya başlamışlardır. Bu duruma halkın ekonomik olarak zor durumda olması ve ayanlardan borç para alarak geriye ödeyememesi, reayayı ayanlara bağımlı hale getirmiştir. Bu durum, ayanları zamanla ekonomik ve nüfuz olarak güçlendirmiştir.

Anadolu'da ortaya çıkan Celali isyanları ile ekonomik ve sosyal sorunların ortaya çıkması, halkın devlete olan güveninin azalması ve tımarlı sipahilerin sayısının azalmasından dolayı boş kalan tımarlar iltizama verilince, ayanlar daha da ön plana çıkmıştır. İltizam olarak halkı etkisi altına alan ayanlar, toprağını terk eden çiftçi ve leventlerin kendisine sığınması ile çalışan ve savaşan kişi sayısı bakımından da güç kazanmıştır. Diğer taraftan paşmaklık ve arpalık olarak verilen topraklara genellikle yerli ayanın voyvoda ve mütesellim olarak tayin edilmesi, bunların yönetim alanında güçlenmelerine imkân vermiştir. Böylece ayan toplumsal, ekonomik ve askeri güçlerine idari yetkiler de ilave ederek bölgelerinin merkezle olan ilişkilerinde en etkili temsilci durumuna gelmiştir.

Osmanlı gerileme döneminden itibaren ortaya çıkan ekonomik sorunları çözmek için, 1695 yılından itibaren bazı mukataaların malikâne adı verilen bir yöntemle iltizama verilmesi, ayanların nüfuz kazanmasında önemli derecede rol oynadı. Ayanlar, bu sistemle bölgelerindeki gelir kaynaklarının kontrolüne hâkim olup, bunu devam ettirme yoluyla devlete ait bazı yetkileri kullanma fırsatını ele geçirdi. Diğer taraftan ayanlar, devletin 1683'ten 1718'e kadar cephelerde uğradığı yenilgiler ve ekonomik sıkıntılardan dolayı, vergi toplamak ve merkez maliyeye borç para vererek daha da önem kazanmışlardır.

Osmanlı'nın gerileme döneminde, taht kavgaları, kapıkulu ve celali isyanları, vergi sistemindeki bozulmalar ve merkezi otoritenin zayıflaması halkın devlete olan güvenin sarsılmasına neden olmuştur. Bundan faydalanan ayanlar, görevlerini yürütürken kendi menfaatlerini de göze de hareket etmiş, taşrada ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanarak memleketin birçok yerinde varlık ve üstünlüklerini kabul ettirmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletle halk arasında irtibatı sağlayan ve âyan, eşraf gibi adlarla anılan bölgesel otoriteler, zamanla devletin içine düştüğü sıkıntılardan faydalanıp buldukları bölgede güçlerini ve nüfuzlarını merkezî otorite aleyhine genişletmiştir. Siyasi, askeri ve ekonomik yönden kendine yeter düzeyde güç sahibi olan ayanlar ile Osmanlı padişahı II. Mahmut döneminde 29 Eylül 1808 yılında anayasal bazı özellikleri içeren Senedi İttifak imzalanmıştır. Türk tarihinin ilk anayasal belgesi olarak kabul edilen Senedi ittifak ile taşrada otoritesini kaybeden devlet, ilk kez padişah dışında bir güç olarak ayanların varlığını resmen kabul etmek zorunda kalmıştır.

3.2. Ayanların Etkisini Kaybetmesi

Tanzimat döneminde ayanın görevleri, yeni kurulan kurumlar ve kişilere transfer edilmiş, bu dönemde Babıali, ölen ayanın yerine yeni birini atamayarak ayanların resmi olarak varlığına son verilmiştir. Bu yönetici zümrenin ortadan kaldırılmasına rağmen, taşrada gayri resmi bir şekilde ayanlar, varlıklarını ve nüfuzlarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

4. Muhtarlar

Osmanlı taşra teşkilatı içinde mahalle ve köylerde güvenliği sağlamak, verginin dağıtılması ve toplanmasını sağlamakla sorumlu olan temsilciler muhtarlar olarak adlandırılmıştır. Bu kavram aynı zamanda toplumun belirli zümrelerinin seçilmiş temsilcileri için de kullanılmıştır.

Muhtarlık teşkilatı, ilk kez tayin yoluyla 1829'da İstanbul'da Üsküdar, Galata ve Eyüp bölgelerinde uygulamaya konuldu. Bu uygulama, İstanbul'a yönelen göçü kontrol etmek, mahalle giriş ve çıkışlarını denetim altına alarak güvenliği sağlamak ve olası yönetim karşıtı faaliyetleri önceden belirleyerek gerekli önlemleri almak amacını taşımaktaydı.

Bu uygulama sonucunda halkın ihtiyaçları karşılanmış, talepleri gerektiği şekilde ele alınmıştır. Bu durum, muhtarlık kurumunun yaygınlaştırılmasına önemli bir katkıda bulunmuş, hemen ardından ülkenin dört bir yanına emirler gönderilerek muhtarlık makamının ülkenin diğer bölgelerine ve hatta Rumeli'ye doğru genişlemesi sağlanmıştır.

Anadolu ve Rumeli'de görevlendirilen muhtarların isimleri kadılar tarafından deftere kaydedilmiştir. Defterler defter nazırına ve oradan ceride nezaretine gönderilmiş, daha sonra isimler padişahın onayından geçtikten sonra adlarına mühürler hazırlanmış ve görevlerine başlamaları için muhtarlara haber gönderilmiştir.

4.1. Başlıca Görevleri

Muhtarların temel sorumlulukları, mahalle ve köylerde güvenliği sağlamak ve verginin toplanması ve dağıtılmasına yardımcı olmaktır. Bu kapsamda muhtarlar, seyahat belgelerini kontrol ederek gelenleri denetlemiş ve belgesi olmayanları genel kontrol etmiştir. Kurallara uygun bir şekilde mahalle veya köylere sonradan yerleşmek isteyenlere rehberlik ederek yer göstermiş ve yeni gelenlere kefil bulduktan sonra adlarını deftere kaydedip bu bilgileri defter nazırına bildirmiştir. Farklı bölgelere seyahat etmek isteyen kişilere, defter nazırının onayı ile kişinin anne ve baba adı, gitmek istediği yer ve kalış süresi hakkında mühürlü bir pusula vermiştir. Muhtarlar ayrıca kendi bölgesindeki insanların doğum ve ölüm tarihlerini, göç eden veya gelenlerin kayıtlarını tutarak bu bilgileri defter nazırına iletmekle sorumlu olmuşlardır.

1864 Vilâyet Nizamnamesi ile köy idaresinde yeni düzenlemeler yapılmıştır. İhtiyar meclisi, bu nizamname ile ilk defa görev almış ve yönetimde etkin bir rol oynamıştır. Nizamname ile muhtarların görev ve yetkileri artırılarak vergi toplama, belediye hizmetleri, çeşme, okul ve ibadet yerlerinin bakımı ve onarımı, bekçi ve korucuların idaresi, devletin resmi belge ve emirlerinin halka duyurulması, nüfus kayıtlarının tutulması, veraset davalarında mahkemelere yardımcı olma gibi görev alanları genişlemiştir.

4.2. Muhtarların Etkisini Kaybetmesi

1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'nin kabul edilmesiyle birlikte ihtiyar meclisleri ve muhtarın üzerinde kontrol yetkisine sahip olan nahiye müdürlüğü kuruldu. Bu düzenleme, muhtarların devletle iletişimini artık köy ile kaza arasında bir idari birim olarak yerini alan nahiye müdürü aracılığıyla sağlamalarını öngörmüştür. 10 Haziran 1933 tarihinde kabul edilen ve 1 Ocak 1934'ten itibaren yürürlüğe giren belediye teşkilatı hakkındaki kanun, muhtar ve ihtiyar heyetlerinin ortadan kaldırılmasını öngörmüş ve görevlerinin önemli bir kısmını belediyelere devretmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak, Osmanlı şehirleri ve şehir yöneticileri, tarihsel gelişim süreçlerinde Türk İslam devletlerinin izlerini taşımanın yanı sıra, Osmanlı devletinin kendi özgün özellikleriyle de şekillenmiştir. Bu şehirler sadece nüfus yerleşimi değil, aynı zamanda çok fonksiyonlu merkezler olarak hizmet vermiş ve Osmanlı yönetimi tarafından farklı faaliyetlere ev sahipliği yapmıştır.

Osmanlı Devleti, çok çeşitli dini ve etnik grupları bünyesinde barındırma başarısını göstermiştir. Bu başarı, devletin siyasi yapısının yanı sıra, toplumsal gelenek ve adetlere duyarlı bir şekilde örgütlenmiş olan merkez teşkilatına bağlı taşra yönetiminin belirli bir sistem içinde etkin bir şekilde çalışmasına dayanmaktadır.

Bu çalışma, Osmanlı'da şehir yöneticilerinin klasik dönemde merkezle etkileşim içinde olduklarını ve görevlerini başarıyla yerine getirdiklerini vurgulamaktadır. Ancak, Tanzimat Dönemi ile birlikte bu yöneticilerin etkinliklerinde belirgin bir düşüş ve olumsuzluklar gözlemlenmiştir. Bu durumun temel nedenlerini daha ayrıntılı bir şekilde inceleyerek, belirli bir dönemdeki değişikliklerin toplum ve yönetim üzerindeki etkilerini anlamak önemlidir.

Osmanlı şehir yöneticilerinin evrimini daha detaylı bir şekilde ele almak, özellikle bu dönemdeki politik ve sosyal dinamikleri anlamak için önemlidir. Bu bağlamda, gelecekteki araştırmacılara, Osmanlı yönetim sistemi içindeki şehir yöneticilerinin rolünün ve evriminin daha derinlemesine incelenmesi gerektiği yönünde bir çağrıda bulunulabilir. Bu, sadece Osmanlı tarihine değil, aynı zamanda genel anlamda toplumsal ve idari değişimlere dair daha kapsamlı bir anlayışın oluşturulmasına da katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Akdağ, M. (1975). Osmanlı tarihinde ayanlık düzeni devri, 1730-1839. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14(23), 51-61.
- Baykara, T. (1990). Osmanlı taşra teşkilatında XVIII. yüzyılda görev ve görevliler (Anadolu). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları
- Ergenç, Ö. (1982). Osmanlı klasik dönemindeki eşraf ve a'yan üzerine bazı bilgiler. *Osmanlı Araştırmaları*, 3, 105-118.
- Ergin, O. N. (1995). Mecelle-i umûr-ı belediyye (İstanbul 1330-38). İstanbul, III, 1257-1305.
- İnalçık, H. (1955). 15. Asır Türkiye iktisadî ve içtimaî tarihi kaynakları. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 15(1-4), 53.
- Köprülü, M. F., & Uzunçarşılı, İ. H. (Eds.). (1989). Âyân. İslâm Ansiklopedisi (Cilt 2, ss. 40-42). İstanbul: İslâm Ansiklopedisi Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği. İstanbul, 100-108.
- Özkaya, Y. (1977). Osmanlı İmparatorluğunda Âyanlık. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Turan, Ş. (1963). Osmanlı teşkilâtında hassa mimarları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 158-200.
- Uzunçarşılı, İ. (1942). Hakkı, Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa. İstanbul.